

P. MESTER, A HAZUGOK, A FECSEGŐK ÉS AZ ÁLMODOZÓK

Nem könnyű annak a dolga, aki a korában mesternek, az utókor által valószínűleg véglegesen Anonymusnak nevezett P. mester gesztájába bonyolódik. Nincs az a kis rész, amelynek vizsgálata során nem kell félnie attól, hogy már elvégzett dolgot végez újra, figyelmen kívül hagyva a szakirodalom eddigi eredményeit.¹ Remélem, hogy ez a balsejtelem nem fog sűrűn valóra válni akkor, amikor a geszta prológusának azokkal a sokat tárgyalt soraival² foglalkozom, amelyekben – többek között – a köznépről és a jokulátorokról esik szó.

A témával foglalkozók egy része párhuzamos helyeket ad meg, s ezeket tartja Anonymus közvetett vagy közvetlen forrásának. A résszel foglalkozó szerzők közül hárman adnak ilyen párhuzamokat a középkori történetírásból. William of Malmesbury *Gesta Regum Anglorum*ából idéz egy helyet Fest Sándor. Az itt olvashatók szerint Arthur király méltó arra, hogy ne csalárd mesék álmodozzanak róla (*non fallaces somniarent fabulae*), hanem igaz történetek hirdessék (*veraces praedicarent historiae*).³ A másik ilyen párhuzamos hely Pierre de Blois levele, amelyet Győry János fedezett fel. A francia szerző tárgyát nem a mesékből meríti, hanem a történetek igazságából (*non de fabulis, sed de historiarum veritate*).⁴ A harmadik helyet Bartoniek Emma, Szent István kisebb legendájának szövegkiadója adja meg. Kiadásának⁵ jegyzetében azt állítja, hogy az álom-toposzt Anonymus a legenda előszavának Persius-parafrazisából merítette.

Hadd toldjuk meg a fenti példákat néhány olyan újabb párhuzamos hellyel, amelyek mint saját lelések csak addig növelték a reájuk bukkanó kutató önbizalmát, amíg nem tájékozódott a téma szakirodalmában.

¹ Jellemző, hogy Jakubovich Emil már 1925-ben ekképpen nyilatkozik a műről: „a meg-megújuló vita során alig maradt a huszonnégy levélnyi mű egyetlen sora, egyetlen adata is meg tárgyalatlan...”. JAKUBOVICH Emil, *P. mester: Adalékok az Anonymus-kérdéshez = Emlékkönyv Dr. Gróf Klebelsberg Kuno negyedszázados kultúrpolitikai működésének emlékére születésének ötvenedik évfordulóján*, Bp., 1925, 169.

² „Honfoglalási gestánk idevágó mozzanatai annyira közismertek, és többek által sokszor tövükről hegyükre megtárgyaltak, hogy idéztük és bővebb fejtegetésüket – gondolom – mellőzhetem” – írja Pais Dezső ezzel a résszel kapcsolatban. PAIS Dezső, *Árpád- és Anjou-kori mulattatóink: Szakaszok egy tanulmányból*, Bp., 1953, 14.

³ FEST Sándor, *Anonymus angol forrásai*, EphK, 59(1935), 163.

⁴ GYÖRY János, *P. mester franciaországi olvasmányai*, Magyararságtudomány, 1942, 10.

⁵ *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*, I–II, edendo operi praefuit Emericus SZENTPÉTERY, Budapestini, 1937 (a továbbiakban: *Scriptores...*), II, 393, 2. jegyzet.

Az egyik ilyen szöveghelyet Gertrud Simon⁶ tanulmányának köszönhetjük: ez Guibert de Nogent 12. századi munkája, a *Gesta Dei per Francos* előszava, amelyben a szerző közli, hogy ezúttal más stílussal él, mint Szentírás-magyarázó munkáiban: „senki se csodálkozzon, hogy olyan stílust használok, amely egészen más, mint a Teremtés-magyarázaté vagy más értekező művéké; illik ugyanis, és teljességgel szabad a történetet a szavak kimunkált választékosságával felékíteni; a szent ékesszólás titkait viszont nem költői locsogással (*poetica garrulitate*), hanem az egyházhoz méltó egyszerűséggel (*ecclesiastica simplicitate*) kell tárgyalni.”⁷

A másik párhuzamos hely a 12. században alkotó bencés Ordericus Vitalis *Historia ecclesiasticá*jában található. Ordericus a Nagy Károly hadvezéréből bencés szerzetessé lett Aquitániai Vilmos herceg avagy Gellone-i Szent Vilmos életének leírása előtt úgy dicséri forrását, a rendtársától kapott *vitát*, hogy szembeállítja a *chanson de geste*-ek szerzőivel: „a jokulátorok mindenfelé énekelnek erről éneket, ám joggal részesül előnyben a hiteles tudósítás, amelyet hitben állhatatos tanítómesterek adnak közre mesterségbeli jártassággal, és tudós felolvasók olvasnak fel tisztelettudóan a testvérek gyülekeztének hallgatósága előtt.”⁸ Hasonló elhatárolást másutt is olvashatunk Ordericusnál. Hódító Vilmos halála leírásának vége felé a szerző a kitalálást a tragédiának, a fecsegést a komédiának tulajdonítja, szemben a maga elbeszélésének igazságával: „lám, alaposan megvizsgáltam és a maga valóságában kifejtettem, amit a fejedelem halála során előre jelzett az isteni rendelés. Nem ajánlok kiagyalt tragédiát, nem kedvezek kacarászó élősdieknek szöbő komédiával, hanem a tudós buzgalmű olvasókkal tudatom igaz módon a sokféle eseményt.”⁹

Attól tartok, minél több ilyen szöveghelyre hivatkozunk, annál világosabbá válik, hogy egyik sem lehet közvetlen forrás. A nagy szám éppen arra enged következtetni, hogy hagyományos hozzáállással, konvencionális szóhasználat különböző megjelenéseivel van dolgunk. A leginkább azonos forrás felfedezésénél fontosabb volna ezért annak meghatározása, milyen konvencióról vagy konvenciókról van szó.

⁶ Gertrud SIMON, *Untersuchungen zur Topik der Widmungsbriefe mittelalterlicher Geschichtsschreiber bis zum Ende des 12. Jahrhunderts*, II. rész, Archiv für Diplomatik, 5–6(1959–1960), 75–76.

⁷ MIGNE, *Patrologia latina*, tom. 156, c. 680. „Longe alio, quam in *Expositionibus Geneseos* vel aliis opusculis tractatoriis, me usum stylo nemo miretur; decet enim, licetque prorsus operosa historiarum verborum elegantia coornari; sacri autem eloquii mysteria non garrulitate poetica, sed ecclesiastica simplicitate tractari.”

⁸ *Uo.*, tom. 188, *Historia ecclesiastica* 2, 6, 2 (*Digressio. Historia Beati comitis Guillelmi, monachi Gellonensis*), c. 452. „Vulgo canitur a jocularibus de illo cantilena, sed jure praeferenda est relatio authentica, quae a religiosis doctoribus solerter est edita, et a studiosis lectoribus reverenter lecta est in communi fratrum audientia.” Részben idézi Edmond FARAL, *Les jongleurs en France au moyen âge*, Paris, 1971, 278.

⁹ *Uo.*, c. 554, 3, 7, 13 (*Regis funera. Piae meditationes*). „Ecce subtiliter investigavi et veraciter enucleavi quae in lapsu ducis praecostendit dispositio Dei. Non fictilem tragoediam venundo, non loquaci comoedia cachinnantibus parasitis faveo, sed studiosis lectoribus varios eventus veraciter intimo.” Fordításban idézi Nancy PARTNER, *The New Cornificius: Medieval History and the Artifice of Words = Classical Rhetoric and Medieval Historiography*, ed. Ernst BREISACH, Kalamazoo, MI, 1985, 15.

E tárgyban a szakirodalom álláspontjai meglehetősen uniformizáltak, lényegében azon kérdés különböző válaszai, hogy nyilvános megvetéssel vagy titkos kedvteléssel említi és használja P. mester a jokulátorok és a köznép hagyományát.

Az egyik fél helyeslően hangsúlyozza a gesztairó kritikai érzékét. Györffy György 1988-as tanulmánykötetét idézem: „amilyen megbecsüléssel volt az antik s nyugati historiographusok iránt, olyan lenézéssel nyilatkozott a parasztok hamis meséiről és a regösök csacska énekeiről, bár hivatkozik is rájuk... a családi hagyományokon kívül alig merített valamit a regösök csacska énekeiből.”¹⁰ Óvatosan megállapíthatjuk: ilyen és hasonló véleményen általában a középkortörténészek vannak.

A másik póluson azok a vélemények állnak, amelyek szerint jöllehet P. mester látszólag nem kedveli a jokulátorokat, valójában azonban nem tud ellenállni hatásuknak. „P. mestert – írja Pais Dezső –, akármennyire lenézőleg nyilatkozgat ismételten is... látnivalóan erősen érdeklik a jokulátorok csacsogó énekei meg a parasztok hamis meséi... A 42. fejezetben Botond konstantinápolyi esetével kapcsolatban kijelenti: »Mégis én, mivel ezt... csupán a parasztok hamis meséiből hallottam, azért jelen művembe nem akartam beleírni.« A »fölyenes« írástudó és írástisztelő azt mondja: nem akarta, és... beleírta. Nem tudott a monda varázsának ellenállni.”¹¹ Ilyen értelmezéseket főleg a néprajz és a nyelvtörténet kutatóinál olvashatunk.

Az irodalomtörténészek véleménye hasonlóan a „megveti vagy kedveli” kérdés lehetséges válaszainak spektrumán helyezkedik el: az előbbire példa lehet Király György,¹² az utóbbira pedig ifj. Horváth János.¹³

Magam nem ezt a választ szeretném ide- vagy odatolni a skálán. Nem azt vizsgálom, hogy kedvesnek vagy nem kedvesnek látja-e Anonymus a regösöket, hanem azt, hogy milyen elvek határozzák meg látásmódját. A választ megkönnyíti, hogy P. mester nem csupán elhatárolja magát a számára talán nem egészen megfelelő előadásmódtól és előadótól, hanem kifejti saját történetírói elveit is. Ráadásul ezeknek több helyet ad, mint csalfa és csacsogó kortársai leírásának. Ezeknek az elveknek a párhuzamait és hagyományát érdemes szemügyre vennünk. A továbbiakban először elhelyezem a részt az előszó retorikai szerkezetében. Másodsorban értelmezem egyes elemeit, majd megpróbálom az egész rész háttérét, elsősorban retorikai háttérét felvázolni.

Régóta ismeretes, hogy P. mester saját bevezetőjében idéz Hugo Bononiensis *Rationes dictandi prosaice* (A prózai fogalmazás elvei) c. tankönyvből.¹⁴ Az utóbbi mű felhasználását részletesen kommentálta ifj. Horváth János, párhuzamos helyeit mindenki olvashatja a *Scriptores rerum Hungaricarum* szövegkiadásában.¹⁵ Nemigen kapnak hangsúlyt azonban az eltérések. Például az, hogy a Hugo Bononiensis által megadott

¹⁰ GYÖRFFY György, *Anonymus: Rejtély avagy történeti forrás*, Bp., 1988, 35, 53.

¹¹ PAIS, *i. m.*, 1953, 4–5.

¹² KIRÁLY György, *A filológus kalandzásai*, vál., kiad., utószó KENYERES Ágnes, Bp., 1980, 86.

¹³ Ifj. HORVÁTH János, *Árpád-kori latinyelvű irodalmunk stílusproblémái*, Bp., 1954, 217–223.

¹⁴ JAKUBOVICH, *i. m.*, 1925, 195–197.

¹⁵ *P. magistri, qui ANONYMUS dicitur, Gesta Hungarorum, praefatus est, textumque recensuit Aemilius JAKUBOVICH, annotationes exegeticas adiecit Desiderius PAIS = Scriptores...*, I, 33–117, passim.

bevezetők sokkal rövidebbek, egyszerűbb stílusúak, valamint az, hogy Hugónál a beszéd részeiként csak a *salutatio*, az *exordium*, a *narratio* és a *conclusio* szerepel, P. mester előszavában viszont megjelenik a *partitio*, a *confirmatio* és a *reprehensio* is.

A bevezetés első része a címzett N.-hez szóló ajánlás. Ebbe illeszkedik a megírandó mű *partitio*ja, részletezése. A következő, számunkra legfontosabb rész az érvelés és a cáfolás. Ezt követi a *conclusio* és az *adoratio*, a záróima.

A következőkben Pais Dezső fordításában idézem az érvelő és cáfoló részt, az elemzendő helyeknél megadva a latin eredetét is: „Tehát legjobbnak tartottam, hogy igazán és egyszerűen (*vere et simpliciter*) írjam meg Neked, s aki így olvassa, tisztán láthassa (*possent agnoscere*), miképpen estek meg a dolgok (*quomodo res gestae essent*). Ha az oly igen nemes magyar nemzet az ő származásának kezdetét és az ő egyes hősi cselekedeteit a parasztok hamis meséiből (*ex falsis fabulis rusticorum*) vagy a regösök csacsogó énekeiből (*a garrulo cantu ioculatorum*) mintegy álomban hallaná (*quasi sompniano audiret*), nagyon is nem szép és igencsak illetlen dolog (*valde indecorum et satis indecens*) volna. Ezért most már inkább az iratok biztos előadásából (*de certa scripturarum explanatione*) meg a történeti művek világos értelmezéséből (*aperta hystoriarum interpretatione*) nemeshez méltó módon fogja fel a dolgok igazságát.”

P. mester a magáénak vallott módszer melletti érvekkel mintegy közrefogja az elvetendő módszer cáfolatát. Az érvelés alapja, úgy tűnik, a *decorum* elve, amelyet a szinonimák és a *figura etymologica* együttese – *valde indecorum et satis indecens* – kiemel: a nemes hallgatósághoz sehogyan sem illenek a faragatlan köznép hamis meséi és az igrickek fecsegő énekei.

Nézzük először röviden ezen hamisakat és fecsegőket. Ami a *fabula falsa* kifejezést illeti, ez a jól formált szókapcsolat számtalanszor előfordul már az ókori latinságban is.¹⁶ Hasonlóképpen nem szorul különösebb magyarázatra a *rusticus* kifejezés. Ennek a jelentése nem pusztán *agrestis*, *villaticus*, földműves, falusi ember, hanem *incultus*, *imperitus*, *rudis*, *agrestis*, *durus*, műveletlen, tudatlan, otromba, faragatlan, durva is lehet. Ezen az alapon állította Pirmát Antal több egyetemi előadásában, konferenciákon hozzászólásaiban, hogy a köznépet és a jokulátorokat a *hen dia dyoin* alakzatában valójában egy kalap alá veszi Anonymus. Ennek ellentmondani látszik az, hogy Anonymus másutt, a 12., a 18. és a 46. fejezetben 'köznép' értelemben használja a *rusticus* szót. A *ioculator* és a *rusticus* karakterisztikusan elkülönül a 46. fejezet mulatságleírásában, ahol a jokulátorok zenélnek és énekelnek, a *rustici*, a köznép pedig a nemesekkel együtt lakomázik.¹⁷

A jokulátorok éneke a *garrulus* jelzőt kapja. Ez a jelző eleddig nem bővelkedett párhuzamokban, és sokat mi sem tudunk hozzáadni. A *Thesaurus* alapján egy szerzőt mindenképpen érdemes idéznünk: Szent Ágoston az, aki a *fabularum garrulitas* kifejezést a

¹⁶ *Thesaurus Linguae Latinae* (a továbbiakban: TLL), *fabula* címszó, 32, 14–16. sorok; az első előfordulás: CIC. pro Milone 42. *rumorem, fabulam falsam, fictam, levem perhorrescimus*.

¹⁷ Lásd cap. 46 [De portu Moger]. „...et epulabantur cottidie cum gaudio magno in palatio Attile regis collateraliter sedendo et omnes simphonias atque dulces sonos cythararum et fistularum cum omnibus cantibus ioculatorum habebant ante se. Fercula pocula portabantur duci et nobilibus in vasis aureis, servientibus et rusticis in vasis argenteis.”

történetírói gondossággal (*historica diligentia*) szembeállítva használja *Az Isten városáról* című művében ott, ahol a pogányok teológiájával vitatkozik.¹⁸ Az Ágostonnál megtalálható szóhasználat továbbéléséről tanúskodik a már idézett Guibert de Nogent-rész, jóllehet ő más kontextusban használja a kifejezést. Egy adatunk van a 14. század közepéről is – ez a kései hely talán azt bizonyítja, hogy a megfogalmazás topikussá vált: a század közepén Petrus Berchorius beszél arról, hogyan alakult át Perseus *historiája* a költői fecsegés, a *poetica garrulitas* révén *fabulává*.¹⁹

Ami a „mintegy álomban”, a *quasi sompniando* kifejezést illeti, már idéztem korábban Bartoniek Emmát, aki szerint az álom-toposzt Anonymus a kisebb Szent István-legendából veszi. Hadd idézzem most az álmodozásról szóló Persius-parafrázist ifj. Horváth János fordításában: „ezt [tudniillik a grammatikusok és a filozófusok felhasználását – J. L.] csak olyanok helyeselhetik, akik a költői mesék szerint a Pegazus-ütötte forrásból ittak, és azzal dicsekszenek, hogy a Parnasszus szent hegyén álmodoztak.”²⁰ A Persius-szöveg eredetileg ironikus szerénykedésképpen íródott. Ez azonban nem befolyásolhatta különösképpen a legenda szerzőjét, aki valószínűleg valamilyen florilegiumból ismerte meg, vagy olyan szövegben olvasta, amelyben a Persius-hely eleve idézetként vagy parafrázisként szerepelt. Ilyen módon átvehette P. mester is. Ám róla aligha állíthatjuk, hogy a kisebb legenda szerzőjéhez hasonló szándékkal írta le: *quasi sompniando*. Nyoma sincs nála a poéták emlegetésének. P. mester egyáltalán nem ítéli el a grammatikusokat – az előszó címezettjét, az ő nagyon is kedves barátját éppen az ő mesterségükben, az írásművészetekben jártas férfiónak nevezi. Nem hadakozik egyetlen más tudomány ellen sem. Hasonlóképpen nem beszél saját *rusticitasáról* – ezt a minősítést ellenfeleinek tartogatja. Ha a legendából merített volna, miért ne használta volna fel legalább valamelyik fenti elemet is? Az tehát, hogy a *somniare* ige mind a legendában, mind a gesztában megjelenik, önmagában nem elegendő. Abban, hogy megfelelőbb párhuzamot találjunk, úgy gondolom, a szöveg elemeinek összefüggése adhat segítséget.

Ám ha ezeket az összefüggéseket meg akarjuk fogalmazni, előbb értelmeznünk kell azt, amit P. mester a saját stílusáról mond, amelyből kiindult, amikor a köznép és a jokulátorok hibáit meghatározta. Mi tehát az, ami *valde decorum* és *satis decens*, ami igencsak illendő és nagyon is szép? Hogyan beszél P. mester a maga módszeréről?

Hadd kezdjük a *de certa scripturarum explanatione* kifejezés tisztázásával. Fordítása Letenyei Jánosnál *az Írásoknak bizonyos magyarázattya*, Mándy István szerint *bizonyos írásaimnak ki-fejezése*, Szabó Károly tollán *írományok bizonyos fejtegetése*, Pais Dezsőnél *iratok biztos előadása*, Erdélyi László szerint *írások biztos fejtegetése*, legújabban

¹⁸ AVG. civ. 4.10. 6,7.

¹⁹ Petrus BERCHORIUS, *De formis figurisque deorum (Reductorium Morale, XV. könyv) = Metamorphosis Ovidiana Moraliter ... explanata*, Parisiis, 1543 [reprint: New York–London, 1979], fol. 1/v.

²⁰ *Árpád-kori legendák és intelmek*, kiad. ÉRSZEGI Géza, Bp., 1983, 16. Az eredeti: „*Illi ista autumant, qui secundum poeticas fabulas Pegaseo fonte potati sunt, qui se somniasse inter sacra Parnasi gloriantur.*” *Scriptores...*, II, 393.

Veszprémy László munkájában az *írások biztos híradása*.²¹ Miféle írásokról, írományokról, iratokról lehet szó?

Talán okiratokról, sugallja a fordítások nagy része. Az Anonymus-kutató történészek számos oklevélformulát mutattak ki a *Gesta Hungarorum*-ban.²² Anonymusnál azonban másutt nem olvashatunk oklevelekre való hivatkozásról. Azt sem tudjuk elválasztani, hogy az oklevélformulák használata hol tulajdonítható az oklevélírás gyakorlatában való jártasságnak, s hol oklevelek tárgyi forrásként történő felhasználásának. Az is megnehezíti az ilyen értelmezést, hogy az oklevelekre a szerző nem a *litterae, instrumentum, diploma, pagina, carta, notitia* korban szokásos terminusait alkalmazza, hanem egy olyan elnevezést, amelyet – legalábbis Szentpétery oklevéltana szerint – a korban nem használtak e célra.

A másik választ Cornides Dániel adta meg: a korábbi, a köznépre és a jokulátorokra támaszkodó, rendszertelen, de Anonymus által rendszeres kifejtésben leírt történeti művekről van szó.²³ Ám ebben az esetben is hiányzik a pontos definíció vagy a szakszerű kifejezés.

Úgy vélem ezért, hogy egy harmadik, a korban egészen konvencionális fordítással élve a kifejezést így kell fordítanunk: az írás, a Szentírás helyes magyarázata. A *scripturae* szó a latin nyelvű keresztény irodalomban, ha nincs mellette jelző vagy határozó, majdnem mindig magát a Szentírást jelenti.²⁴ Az *explanatio scripturarum* kifejezés a *The-*

²¹ ANONYMUS, az az Béla királynak nevetlen író deákja, a' ki ama hét-magyaroknak Szittyából Álmos hertzeg vezérlése alatt lőtt ki-jövetelőket meg-írta. Most pedig len deák nyelvből magyarra fordította és a' nemes magyar nemzetnek fel-ajánlotta LETENYEI János, Pest, 1790, 2; [MÁNDY István], Magyar SUNÁD, avagy I. Béla királynak nevetlen író-deákja, kit ősi édes emlékezet oszlopául az ő hét fő magyar vezérekéről írt deák históriájából magyarba öltöztetve elő-állatott tekintetes nemes Szatthmár Vármegye edgy leg-kisobb hités tagja M. M. I., Debrecen, 1799, XXI; Béla király névtelen jegyzőjének könyve a magyarok viselt dolgairól, kiad. FEJÉRPATAKY László, ford. SZABÓ Károly, Bp., 1892, II. melléklet, 4; Magyar ANONYMUS, Béla király jegyzőjének könyve a magyarok cselekedeteiről, ford., bev., jegyz. PAIS Dezső, Bp., 1926, 20; ERDÉLYI László, *Kronikáink magyarul*, Szeged, 1943, 12; VESZPRÉMY László fordítása = *A honfoglalás korának írott forrásai*, főszerk. KRISTÓ Gyula, Szeged, 1995, 279. PAIS fordítását adja meg Anonymus-szócikkében KORDÉ Zoltán: *Korai magyar történeti lexikon*, főszerk. KRISTÓ Gyula, Bp., 1994, 50.

²² Ezek legújabb összefoglalását lásd KRISTÓ, 1994, 58–61. és az ottani jegyzetek.

²³ Daniel CORNIDES, *Vindiciae Anonymi Belae Regis Notarii*, editae, auctae a J. Christiano ENGEL, Budaë, 1802, 236. „[...] nullam, ita reor, interpretationem admittit aliam, quam, ante Anonymum res gestas Hungarorum ex falsis rusticorum fabulis et garrulo cantu jocularum, quibus utrisque tunc annales Hungarici constabant, quasi somniano auditas tantummodo fuisse, quippe nondum in certum aliquod systema digestas, scriptisque mandatas; a modo vero, hoc est, ab eo tempore, quo noster Anonymus res Hungaricas literis consignavit, eas jam de certa scripturarum explanatione verius et accuratius iri cognitum, futurumque, »ut ne posteris in ultimam generationem oblivioni tradantur.«”

²⁴ A DU CANGE-szótár szerint a szó jelentése lehet még *scriptura legalis, scriptura reditoria; charta, instrumentum, scheda; chirographus, seu litterae chirographi; responso aruspicum, instrumentum litis, tabularium forense*. A szótár mindegyik esetben olyan példákat ad meg, amelyek valamely személy tulajdonként vagy valamely helyen megtalálható írásokról szólnak. Mindazonáltal a szócikkek között az első a 'Scriptura Divina'; ha a szó nem a Szentírást jelenti, akkor – kivételesen – az egyházatyák valamely művét jelöli.

saurus szerint először Szent Jeromosnál fordul elő,²⁵ s általánossá válik a keresztény írásmagyarázat terminológiájában. A *certior explanatio* kifejezés is keresztény szövegben, Cassiodorus zsolttármagyarázataiban fordul elő először.²⁶

Közhely, hogy a középkori történetírás történetmondása a bibliai elbeszéléshez igazodik. Az isteni kegyelem segedelmére támaszkodó Anonymus is ezt teszi a Szentlélek által diktált-fogalmazott, maga által leírt történetében,²⁷ amint ezt a téma irodalmában is olvashatjuk – gondoljunk a Szentírás-párhuzamokat elősoroló Mészáros Edére, a *Scriptores rerum Hungaricarum* Anonymus-kiadásának jegyzeteire vagy Csóka J. Lajos megállapításaira a geszta történetkoncepciójáról.²⁸ A zsidó történetet a magyarra vonatkozó Anonymus prologusában a Szentírás helyes magyarázatát párosította a történeti források világos tolmácsolásával, szemben a köznéppel és a jokulátorokkal, akiknél ez a rendező elv hiányzik. Talán egyszer valószínűsíthetjük azt is, hogy a szerző milyen Szentírás-magyarázatot, magyarázatokat követhetett.

Hátra van még a *vere et simpliciter* értelmezése. A két határozó Dares Phrygius históriájának előszavából, a Cornelius Neposnak tulajdonított levélből származik. Az *aperta hystoriarum interpretatione* kifejezéssel együtt azonban többletjelentést kaphatnak, lehetséges magyarázattal szolgálnak arra, miként illeszkedik az idézet P. mester argumentációjába.

Ismeretes tétele a klasszikus retorikának, hogy a jó elbeszélés három tulajdonsága a rövidség, a világosság és az igazság vagy valószínűség. Ezek a fogalmak a latin retorikában először Cicero *De inventionéjában* és a neki tulajdonított, Herenniushez írt retorikában jelennek meg. Ebben a két műben a *historia* az elbeszélés egyik alfaja, az, amely a közügyektől távol áll, és gyönyörködtetés meg gyakorlás végett alkotják az iskolában. Nincs szó arról, miként jelenik meg benne a rövidség, a világosság és a valószínűség. Cicero azután kerít sort e három tulajdonságra, hogy lezárja az elbeszélések felosztását, és nem beszél arról, miként jelennek meg a tulajdonságok a *fabulában*, a *historiában* és az *argumentumban*.²⁹

A hagyomány azonban megváltoztatja ezt a felosztást. A 4. században a *De inventione* magyarázója, Marius Victorinus egymásra vetíti a tipológiát és a beszédtulajdonságokat.

²⁵ HIER. epist. 61,2,4. „qui Origenem in explanatione ... scripturarum secuti sunt”. Egyéb szöveghelyekkel együtt lásd TLL *explanatio* címszó, 1709, 75–79. sorok.

²⁶ TLL *certus* címszó, 912, 79. sor alapján: M. Aurelius CASSIODORUS, *Expositio in Psalterium*, Psal. 118. v. 101. MIGNE, *Patrologia Latina*, tom. 70, 869–870: „Ab omni via mala prohibui pedes meos, ut custodiam verbum tuum. Ex hoc versu evidenter apparet, et superius illos dictos inimicos qui legem Domini nesciebant, et doctores imperitiae caecitate detentos, et seniores non habuisse gravissimam fidei firmitatem, quando se dicit ab omni via mala ipsorum pedes suos prohibuisse, ne eorum potuissent perversitate subverti. Illa est enim certior explanatio, quando se ipsa corusco similis declarat auctoritas. Sed videamus quid nobis istius versus verba parturiant.”

²⁷ Cap. 2. „iterque hystoriae teneamus, et, ut spiritus sanctus dictaverit, inceptum opus perficiamus.”

²⁸ Eduardus MÉSZÁROS, *Qua ratione Anonymus Hungarus in conscribendis gestis suis Sacra Scriptura usus sit*, *Quinqueecclesiis*. 1934; *Scriptores...*, vol. I, 33–117, passim; CSÓKA J. Lajos, *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században*, Bp., 1967, 500–506.

²⁹ CIC. inv. I, 19, 28–20, 29; RHET. HER. I, 9, 14–16.

Előírása szerint a történeti elbeszélés kifejtése egyszerre rövid, világos és valószínű – *namque historia et brevis esse debet in expositione, et aperta, et probabilis*.³⁰ Ezzel a *historia*-értelmezéssel dolgoznak a 12. században megszaporodó *De inventione*-kommentárok is, és ez járul hozzá ahhoz, ahogy a kor történetírói a *narratio historicá*t, a történeti elbeszélést felfogják.³¹

Úgy gondolom, érdemes feltételezni, hogy az anonymusi *vere, simpliciter, aperte* hármassága annak a történetírói módszernek a jegyében született, amely a 12. században virágzott, és amelynek *narratio*-fogalmát a Ciceróra visszavezethető három erény – a *probabilis/veri similis*, a *brevis*, illetve az *aperta/dilucida* hármasság – határozta meg.

Ezeknek az erényeknek az ellentéte lehet az, amit P. mester a köznépből és a jokulátorokban lát: az egyszerűség helyett fecsegés, az igazság helyett hamisság és a világosság helyett álmok – talán, jobb párhuzamok híján mondhatjuk, olyan zavaros álmok, amelyekről Horatius beszél *Ars poeticá*ja első soraiban:

Humano capiti cervicem pictor equinam
iungere si velit et varias inducere plumas
undique conlatis membris, ut turpiter atrum
desinat in piscem mulier formosa superne,
spectatum admissi risum teneatis, amici?
Credite, Pisones, isti tabulae fore librum
persimilem, cuius velut aegri somnia, vanae
finguntur species, ut nec pes, nec caput uni
reddatur formae.³²

Összefoglalóan elmondhatjuk: a kutatás nem helyezett elég hangsúlyt arra, hogy P. mester a retorikát nem csupán Hugo Bononiensis munkájából tanulhatta. A Szentírásból és a retorikai tudatosságon egyaránt alapuló, korszerű történeti módszeréből származnak azok a szempontok, amelyek alapján elveti a jokulátorok és a köznépi alkotásait. Retorikai tudásának háttérében a mesterei által – talán Franciaországban – tanított Cicero-kommentárok állnak, amelyek ismerete és alkalmazása miatt méltán nevezhetjük mesternek őt is.

³⁰ MAR. VICT. 52.

³¹ John O. WARD, *From Antiquity to Renaissance: Glosses and Commentaries on Cicero's Rhetorica = Medieval Eloquence: Studies in the Theory and Practice of Medieval Rhetoric*, ed. James J. MURPHY, Berkeley–Los Angeles–London, 1978, 25–67; Uő., *Some principles of Rhetorical Historiography in the Twelfth Century = Classical Rhetoric and Medieval Historiography*, i. m., 103–166; Nancy F. PARTNER, i. h.; Roger RAY, *Rhetorical Scepticism and Verisimilar Narrative in John of Salisbury's Historia Pontificalis = uo.*, 61–102.

³² HOR. ars 1–9. „Ha egy festő emberfőt akar lónyakhoz illeszteni, és tarka tollakkal akar beburkolni mindenünnen összerakott testrészeket, úgy, hogy a felül gyönyörű nő szurtos halban végződik, s ilyen látvány elé kerültök, visszafojtjátok-e nevetéseteket, barátaim? Higgýétek el, Pisók: igen hasonló lesz ehhez a képhez az a könyv, amelyben mintha beteges álmok, tökéletlen képek ölténének alakot úgy, hogy sem a láb, sem a fej nem tartozik valamilyen egységes alakhoz.”

MASTER P., THE LIARS, THE CHATTERERS AND THE DREAMERS

In the prologue of the 12–13th century *Gesta Hungarorum* the anonymous Hungarian author, master P., criticises the jokers and rustic people, and contrasts their style with his own. On the basis of the analogies between the phraseology of the prologue and the passages found in the works of 12th century Latin historians, among them William of Malmesbury and Peter of Blois, researchers of the *Gesta Hungarorum* drew conclusions regarding the place of master P.'s education. Further parallels found in Guibert of Nogent and Ordericus Vitalis can prove that these analogies show a historiographical convention of that period rather than any direct connection with a specific school.

The author of the *Gesta* uses the expression *certa scripturarum explanatio* which has been interpreted by the Hungarian translators and scholars as a reference to historical sources. The proposed translation, 'the correct interpretation of the Holy Scripture' corresponds to the often-proved biblical character of the *Gesta* and that of the contemporary historiography as well.

The other three expressions, *aperta historiarum explanatio* and *vere et simpliciter* show the influence of rhetorics, specifically the three virtues of narration, clarity, truth, and brevity. These virtues formed a narrative model for the 12th century Latin historiography. The classical sources of the concept were the commentaries on Cicero's *De inventione*.

Considering this convention we can suppose that master P. condemned rustic people and the jokers because they did not suit the requirements of truth, brevity, and clarity when fabricating false fables and loquacious songs in the confused form of dreams (*fabulae falsae, cantus garruli, quasi sompniando*).